

SOCIETAT I PODER EN EL CANVI DE L'ANTIC RÈGIM A LA SOCIETAT LIBERAL. LÍNIES GENERALS DE L'ESTUDI DEL CAS DE SABADELL (1718-1823)¹

MERCÈ RENOM I PULIT

RESUM

La tesi doctoral que presentem ha estudiat la revolució liberal a Sabadell en les seves primeres etapes (1812-1814 i 1820-1823), mostra les repercussions polítiques i socials dels primers intents d'implantació del règim constitucional a l'àmbit municipal, vinculats a la Constitució de Cadis de 1812, i aprofundeix en els entorns socials i culturals —en un sentit ampli de la noció de cultura— on van formar-se els nous dirigents. En l'estudi, que es tanca el 1823, tot i incloure un epíleg referent als anys posteriors, s'ha constatat la relació entre els primers ajuntaments constitucionals de Sabadell i els grups més actius en la protesta i la mobilització social de finals de l'Antic Règim —protesta per les subsistències, a favor de mesures de redistribució econòmica comunitària, per la millora dels nivells de vida i benestar, i contra el *mal govern*, entre altres. S'hi han traçat algunes línies definidores del procés generador de nous models polítics —no solament del que va implantar-se finalment— i de noves pràctiques socials, a partir de conèixer millor les concepcions culturals i polítiques de l'etapa absolutista i d'economia regulada de finals de l'Antic Règim en què van originar-se els projectes de canvi.

PARAULES CLAU

Revolució liberal, règim municipal, moviments socials urbans, Sabadell.

ABSTRACT

The dissertation that we present studies the liberal revolution in Sabadell in its first stages (1812-1814 and 1820-1823). It shows the political and social repercussions of the first intents of installation of the constitutional régime in the municipal environment, linked to the Constitution of Cádiz 1812, and it deepens in the social and cultural environments —in a wide sense of the notion of culture— in that the new leaders were formed. In the study, that ends up in 1823, although it includes an epilogue referred to the later years, the relationship is ver-

1. En aquest article presentem el plantejament general i les principals línies d'investigació de la tesi doctoral que du per títol, *Societat i poder en un context de canvi: Sabadell 1718-1823*, realitzada sota la direcció del doctor Josep Fontana, en el marc de l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives de la Universitat Pompeu Fabra. Va ser defensada el 31 de gener de 2005 davant d'un tribunal format per Jaume Torras (Universitat Pompeu Fabra), Joaquim Albareda (Universitat Pompeu Fabra), Josep M. Beaul (Universitat de Barcelona), Àngels Solà (Universitat de Barcelona) i Esteve Deu (Universitat Autònoma de Barcelona), i va rebre la qualificació d'excel·lent *cum laude* (per unanimitat).

ified among the first constitutional city councils of Sabadell and the most active groups in the protest and the social mobilization of the last times of the old régime (protest for the subsistences, in favor of measures of communitary economic redistribution, improves of the levels of live and well-being and against the wrong government, etc.) some lines to define the generating process of new political models have been traced (not only of the one that was implanted finally) and of new social behaviour, starting from a better knowledge of the cultura and political conceptions of the absolutist stage and of regulated economy of the last years of the old régime, in which the projects of change were originated.

KEY WORDS

Liberal revolution, municipal regime, socials urbans movements, Sabadell.

La investigació que ha fonamentat la nostra tesi doctoral va posar en relleu que dels àmbits de la protesta veïnal finisecular van sorgir els homes que van rebre el vot majoritari del veïnat sabadellenc, quan el marc constitucional de 1812 i de 1820-1823 va fer possible l'elecció dels governs locals. I també es va constatar que en aquelles eleccions municipals de les primeres etapes constitucionals no obtenien càrrecs els representants de la burgesia local, formada per fabricants llaners i pagesos de mas, els quals sí que havien format part dels ajuntaments de les etapes absolutistes anteriors, de nomenament governamental, i en formarien part en les etapes intermèdies absolutistes i, més endavant, en les etapes liberals posteriors. A Sabadell no hi havia noblesa, de manera que els nomenaments d'antic règim van recaure bàsicament en homes dels sectors econòmics dominants, l'agricultura i la manufactura tèxtil llanera.

Sabadell a finals del segle XVIII era una vila de dimensions comparativament reduïdes (2.212 habitants en el cens de Floridablanca de 1787), però molt dinàmica; i experimentà un gran creixement demogràfic al segle XIX (10.197 habitants el 1850) i urbanístic, mentre adquiria un protagonisme destacat en l'arrencada industrial del tèxtil llaner, i va configurar, juntament amb Terrassa, el districte de producció llanera més important d'Espanya.² Aquesta localitat compta amb importants estudis centrats en la transformació del segle XIX, des del punt de vista de l'economia, de la demografia, del procés d'industrialització, de la formació del mercat del treball, o del creixement urbanístic, que definien alguns dels paràmetres bàsics d'aquella transforma-

2. Vegeu Josep M. BENAUL BERENGUER (1991), *La indústria tèxtil llanera a Catalunya, 1750-1870: El procés d'industrialització al districte industrial de Sabadell-Terrassa*, Universitat Autònoma de Barcelona, Departament d'Història Moderna i Contemporània, tesi doctoral (dir. Jordi Maluquer de Motes); Enriqueta CAMPS (1985), *La formació d'una ciutat catalana sota l'impuls de la industrialització*, Universitat Autònoma de Barcelona, Facultat de Ciències Econòmiques i Empresarial, tesi de llicenciatura (dir. Jordi Maluquer de Motes); Manel LARROSA (1986), *La urbanització de la ciutat industrial: Sabadell, 1845-1900*, Sabadell, Delegació de Sabadell del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya.

ció.³ Aquest fet va semblar-me un context magnífic i alhora una invitació a aprofundir en el coneixement dels canvis socials, socioculturals i polítics dels anys de la revolució liberal, que havien estat poc estudiats, i articular la nostra investigació en el conjunt de recerques ja realitzades.

En el nostre plantejament inicial ens preguntàvem quins sectors socials de Sabadell havien liderat i pressionat per avançar en els nous models econòmics i polítics, quins interessos defensaven i quina representació política local havien obtingut en cada fase de la revolució. Volíem arribar a conèixer els problemes concrets de les persones comunes. Desitjàvem aprofundir en el coneixement de les continuïtats i les ruptures, dels liderats socials i polítics.

Vam creure aleshores que el marc cronològic que semblava adequat per analitzar aquestes transformacions a Sabadell era el comprès entre les dècades posteriors a la Guerra del Francès i la Revolució de 1868. Alguns dels objectius inicials s'han mantingut, però d'altres van anar modificant-se a mesura que avançàvem la investigació. La primera distorsió respecte del centre d'interès inicial ja va presentar-se en dur a terme el treball de suficiència investigadora,⁴ plantejat com una primera aproximació a l'objectiu de la tesi, però orientat finalment cap un estudi del mercat local a finals del segle XVIII, perquè vam adonar-nos, inesperadament, de les dinàmiques socials que generava i de la riquesa de les fonts disponibles en el cas de Sabadell, especialment gràcies a les notes del metge contemporani Anton Bosch i Carde-

3. Es tracta, principalment, de les tesis i altres estudis de Josep M. Benaül, Enriqueta Camps i Manel Larrosa, citats repetidament en el nostre estudi. També es compta amb dues obres generals emblemàtiques, per la funció que van tenir en el moment de la seva publicació, la de Miquel Carreras, preparada com a llibre de lectura dels escolars dels anys de la Segona República (M. CARRERAS I COSTAJUSSÀ (1932), *Elements d'història de Sabadell*, Sabadell, Edicions de la Comissió de Cultura), i la d'Andreu Castells, concebuda com un contrapunt a les històries oficials «unilaterals», i feta, des de la perspectiva dels defensors dels drets polítics i socials (oposició), per superar el «silenci històric» (Andreu CASTELLS (1975-1983), *Sabadell, informe de l'oposició: Annex per a la història de Sabadell* (6 volums): vol. I, *Prolegòmens (1788-1868)*; vol. II, *República i acció directa (1868-1904)*; vol. III, *O tot o res (1904-1918)*; vol. IV, *Del terror a la Segona República (1918-1936)*; vol. V, *Guerra i revolució (1936-1939)*; vol. VI, *El franquisme i l'oposició sabadellenca (1939-1976)*, Sabadell, Riutort (autoeditada)). A més d'aquestes referències, es disposa d'innombrables estudis i articles sobre aspectes diversos, que s'han anat referenciant en la tesi.

4. Mercè RENOM I PULIT (1997), *Mercat i control comunal a finals de l'Antic Règim (Sabadell, segles XVIII-XIX)*, Universitat Pompeu Fabra, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, treball de suficiència investigadora del programa de doctorat 1994-1996 (dir. Josep Fontana). Va ser qualificat d'excel·lent pel tribunal format pels doctors Josep Termes, Pere Gabriel i Josep Fontana, i va rebre matrícula d'honor. Se n'han publicat dues versions reduïdes: (2000), «Arrendaments municipals i control del mercat local a finals de l'Antic Règim. Sabadell com a exemple», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans), núm. 10, p. 9-27; (2001) «Conflictividad social y mercado local a finales del Antiguo Régimen», a Santiago CASTILLO, Roberto FERNÁNDEZ (COORD.), *Campesinos, artesanos, trabajadoras (Actas del IV Congreso de Historia Social de España, Lleida, 12-15 de diciembre de 2000)*, Lleida, Milenio, p. 481-494.

llach,⁵ molt clares respecte del significat de les pressions veïnals sobre els preus dels aliments bàsics, unes pràctiques poc documentades i no gaire estudiades, però que incidien en la redistribució de costos socials en l'àmbit local.

Més endavant, durant el curs de la recerca, vam adonar-nos que a Sabadell semblava haver-hi lligams personals entre alguns càrrecs dels primers ajuntaments constitucionals i els àmbits veïnals dels moviments socials finiseculars estudiats en el primer treball, de manera que a mesura que avançàvem l'estudi de les fonts se'ns anava posant en relleu l'interès de canviar en certa manera el plantejament i, sobretot, el marc cronològic de l'estudi, com finalment vam fer, per tal de conèixer millor la relació entre la protesta veïnal de finals de l'Antic Règim i el canvi revolucionari que va produir-se a Sabadell en constituir-se els governs locals de les primeres etapes constitucionals, tant el de 1812, com el del trienni de 1820-1823.⁶

Com hem dit, vam constatar que les eleccions municipals realitzades d'acord amb la normativa emanada de la Constitució de març de 1812 no donaven el poder als representants de l'oligarquia més dinàmica des del punt de vista econòmic, formada pels fabricants llaners —els paraires enriquits en les últimes dècades— i per un sector de la pagesia —la propietària de masos amb extensions de secà dedicades al cereal o a la vinya—, els sectors beneficiaris de l'economia de lliure mercat que pugnava per imposar-se des de feia dècades. Ans al contrari, aquests grups més identificats amb les concepcions econòmiques liberals, protagonistes de la implantació gradual del capitalisme incipient, a Sabadell van ser, en un primer moment, els perdedors polítics de la batalla per la representativitat —l'elecció dels càrrecs municipals— que impulsava el constitucionalisme gadità. En canvi, els que assoliren poder polític representaven uns sectors socials intermedis de traginers, comerciants i homes d'ofici.

Aquesta constatació, obtinguda a l'inici de la nostra recerca, va sorprendre'ns, perquè ens va semblar desviada respecte del model acceptat com a més comú i comprovat en algunes localitats catalanes, que donava a la burgesia ascendent de comerciants i fabricants el protagonisme en l'impuls a la revolució liberal i la defensa de les noves regles del joc polític, perquè li permetien l'accés al poder i la iniciativa en la implantació del nou model econòmic liberal capitalista, mentre que es

5. Aquests manuscrits compten amb publicacions recents: Antoni BOSCH I CARDELLACH (ed. 2003) (cur. Joan Alsina i Miquel Forrellad), *Memòria de las cosas notables de la villa de Sabadell comensant en desembre de 1787*, Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach, Fundació Caixa de Sabadell, i Barcelona, Mediterrània; (ed. 1992) (cur. Fundació Bosch i Cardellach), *Anales de la Villa de Sabadell desde el año 987 hasta el de 1770* (2 volums), Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach.

6. Del primer període constitucional (1812-1814), solament coneixem el primer ajuntament; de l'acta de 24 de desembre de 1812 es passa a la de 1814 (Arxiu Històric de Sabadell (AHS), AMH 2527). I les actes del Trienni Constitucional no són a l'AHS, sinó a l'Arxiu de la Diputació de Barcelona ((ADB), II. 84 ex. 6), que devia reclamar-les després de 1823 a efectes d'un control-repressió (en el Llibre d'actes de l'Ajuntament de Sabadell, en lloc d'aquestes, hi ha les de la Junta de Sanitat).

limitava el de l'oligarquia nobiliària, senyorial i patrícia que havia estat hegemònica en el marc absolutista de l'Antic Règim.⁷ Certament, el model no es presentava arreu amb total nitidesa; ara bé, en els estudis de referència, les desviacions s'apreciaven més aviat del cantó d'una aliança dels representants de l'economia ascendent amb l'antiga oligarquia, amb l'objectiu de *controlar* el procés. Aquesta aliança també l'observem a Sabadell, però no en els primers períodes de la revolució liberal, sinó més endavant.

El que mostrava la documentació de Sabadell sobre el primer constitucionalisme era una *desviació* d'una altra mena, perquè quedava exclosa del Govern local l'elit econòmica ascendent, mentre que el poder polític l'obtenia un altre grup que ens convenia caracteritzar. Les consideracions anteriors van impulsar-nos a reorientar la nostra investigació cap a un major coneixement de les dinàmiques socials i polítiques a la vila de Sabadell prèvies als anys d'implantació del liberalisme polític i analitzar les pressions i els moviments socials que es desenvoluparen en bona part del segle XVIII, especialment les protestes dels anys vuitanta del segle XVIII, entre les quals destaca el motí del pa de 1789, però també les de les dècades anteriors, retrocedint fins a 1718, quan s'aplicà de manera completa en l'àmbit municipal el nou règim borbònic, d'ajuntaments nomenats entre sectors privilegiats. L'objectiu era estudiar els orígens del grup que a Sabadell obtingué el poder polític en les primeres etapes constitucionals i dur a terme una anàlisi aprofundida del procés, inscrita en marcs interpretatius generals i renovadors, historiogràficament parlant.

El marc cronològic del nostre estudi (1718-1823) té l'interès —i la dificultat— de cavalcar entre dues de les etapes ben diferenciades en la historiografia convencionalment admesa a les universitats, la història moderna i la història contemporània, de manera que posa en comunicació reflexions que poden haver passat desapercebudes pels estudis fets en el marc de cadascuna d'elles, una comunicació que en canvi és més freqüent en els estudis d'història econòmica. S'ha buscat la integració dels dos grans àmbits cronològics: a través de partir de l'Antic Règim, amb la seva pròpia lògica interna, desajustos i conflictes, i percebre com aquesta realitat històrica va fluir cap als camins oberts pel liberalisme econòmic i polític. El fet de situar-nos en l'espai de la transició, en un sentit ampli, un espai poc freqüentat per la historiografia dels especialistes, s'ha revelat molt positiu.

L'elecció d'un marc cronològic tan ampli ha tingut la virtut de permetre mostrar un procés històric de llarga durada, les continuïtats i les ruptures, les aspiracions veïnals tradicionals i les que emergien amb els canvis polítics i econòmics, les *velles* pràctiques polítiques i de protesta social i les *noves*. Però el que hem guanyat en

7. És el cas, per exemple, de Manresa (Àngels SOLÀ i PARERA, Ramon VILA i DESPUJOL i Lluís VIRÓS i PUJOLÀ (2002), «Guerra del Francès i noves elits locals. El cas de Manresa (1808-1820)», a *Enfrontaments civils: postguerras i reconstruccions. Segon Congrés Recerques (Lleida, 10-12 d'abril de 2002)*, Lleida, Recerques Associació, Universitat de Lleida, Pagès Editors, p. 382-401).

perspectiva històrica no ho hem pogut omplir amb continguts de profunditat homogènia. Més aviat hem fet un recorregut històric amb un argument principal focalitzat en les dinàmiques socials i polítiques dels diferents sectors del veïnat en permanent adequació a les conjuntures i processos de canvi. I entorn d'aquest fil conductor hem dut a terme algunes anàlisis més aprofundides, menys dinàmiques i més estructurals o més conceptuals, que ens han ajudat a entendre millor el procés que estàvem estudiant, alhora que de manera dialèctica elles mateixes es veien enriquides per la visió més general i de llarga durada que ajudaven a construir.

Entre les incursions monogràfiques que complementen el discurs principal, propiciant la revisió de plantejaments i conceptes usuals, podem destacar les aproximacions a l'estructura socioeconòmica de la vila, basada en l'anàlisi minuciosa d'una part del cadastre de Sabadell de 1771, que es complementa amb la recopilació de les dades disperses disponibles: l'estudi de les dinàmiques socials, econòmiques i polítiques que giraven a l'entorn del proveïment alimentari, el mercat local i la hisenda municipal d'antic règim; o les consideracions conceptuals i terminològiques sobre la protesta popular d'antic règim, especialment els moviments socials urbans. Són aspectes que han permès fonamentar el conjunt de la investigació, de manera que, tot i que tenen un lloc propi en l'estructura de l'estudi, constitueixen un referent per a molts altres apartats. N'hi volíem incorporar d'altres, com l'anàlisi sistemàtica dels comptes de l'ajuntament (amb l'evolució dels ingressos dels béns propis), o la creació d'una nòmina dels arrendataris dels propis de la vila i de les xarxes d'intercanvi d'aval per a un període llarg, o la reconstrucció de les xarxes familiars del poder i de les persones més significades en els moviments socials, aspectes que hem estudiat solament en part i que mereixerien investigacions monogràfiques aprofundides.

A més d'aquestes deturades en estudis concrets i específics, que aclarien i reforçaven el discurs principal, hem dut a terme una sistematització de la documentació nominal, amb l'objectiu de tenir llistes de diferent caràcter i moment històric que ens permetessin identificar les persones i els grups que adquirien protagonisme en el discurs principal que anàvem construint, fins ara pràcticament anònims, situats en un espai socioeconòmic intermedi, ocupat per traginers, botiguers i gent d'ofici. Amb això hem transcendit l'estudi de les elits econòmiques o polítiques, s'han fet emergir noves identitats veïnals que cal sumar al referents més coneguts i, sobretot, s'han fet visibles àmplies aportacions anònimes al procés històric local amb unes eines properes a la prosopografia. El més significatiu d'aquestes llistes —i el que ha estat més laboriós de confegir, perquè s'ha hagut de recórrer a diferents tipus de documentació— és la nòmina completa dels càrrecs de l'Ajuntament de Sabadell entre 1718 i 1845, amb la identificació socioeconòmica dels homes que van tenir-los. Totes les llistes s'han aplegat en els annexos, juntament amb altres dades bàsiques, demogràfiques o econòmiques.

Les dimensions de la vila de Sabadell en aquests anys ens han donat la possibilitat d'analitzar de manera molt detallada les característiques individuals, i de grup,

dels veïns de Sabadell en el període estudiat; dels que van tenir càrrecs en l'Antic Règim absolutista, de nomenament reial (fets en nom seu per les autoritats superiors de la Província de Catalunya, d'entre unes propostes trameses pels mateixos càrrecs que cessaven, cosa que facilitava la continuïtat de les oligarquies dominants), o en els ajuntaments constitucionals, d'elecció veïnal. Hem pogut estudiar les dinàmiques socials *des de baix*, observant els sectors socials situats a l'ombra, i això ens ha aportat informació molt valuosa per poder entendre el significat del canvi introduït amb la revolució política en un àmbit com Sabadell, que era una vila molt dinàmica econòmicament i social, propera a Barcelona. Connectar el procés de la revolució liberal amb el període anterior ha permès posar en relleu uns processos de llarga durada de molt interès; i, alhora, el coneixement dels processos ha ajudat a definir l'orientació de les opcions confrontades. S'han observat unes dinàmiques inicials molt relacionades amb la realitat local, uns posicionaments genuïns que no coincidien exactament amb els més generals; i en avançar el canvi, s'ha posat de manifest una progressiva acomodació i encaix entre el procés particular i el general.

Hem reconstruït un procés històric local, a partir de dades molt concretes i disperses, inèdites o conegudes de manera incompleta, que hem intentat ordenar, relacionar i interpretar, tot reconstruint el context històric que els donava significat. I hem procurat de situar les anàlisis microhistòriques específiques sobre Sabadell en el context més general del període corresponent, tot establint comparacions amb altres localitats quan era possible, amb la voluntat d'articular-les amb el conjunt de recerques ja realitzades i ser-ne un complement. Els resultats de l'estudi sobre Sabadell reforcen la percepció de la varietat de vies que van confluïr i condicionar els transcendents canvis de la primera meitat del segle XIX, una varietat que cal posar en estreta relació amb les condicions polítiques i les estructures econòmiques anteriors i amb el dinamisme social de cada localitat. El procés d'implantació de la revolució liberal va seguir camins diferents en el conjunt de l'Estat, en interacció molt directa amb les circumstàncies locals. La diversitat econòmica i política dels territoris espanyols en l'etapa final de l'Antic Règim i el fet que la Constitució de Cadis es proclamés en plena Guerra del Francès, amb una bona part del territori ocupat (inclosa la ciutat de Barcelona), van fer molt complicada l'aplicació de la legislació municipal emanada de les Corts el 1812-1814. A banda dels fets més conjunturals, la diversitat intrínseca de les realitats locals va fer que unes mateixes prescripcions tinguessin repercussions desiguals d'acord amb el context social de cada ciutat, vila i poble.

La qüestió fonamental de veure si el marc constitucional va fer possible un veritable relleu en els poders locals ha orientat alguns recents estudis de detall fets a Espanya i, més concretament, a Catalunya. Les aproximacions comparatives s'han fonamentat, sobretot, en la caracterització socioeconòmica dels polítics de les etapes absolutistes i constitucionals del període, i en l'anàlisi de si els càrrecs eren exercits indistintament o no pel mateix tipus de persones o pels mateixos grups en les eta-

pes de signe diferent.⁸ Aquestes comparacions ofereixen resultats interessants, però deixen encara força interrogants per respondre, als quals ens hem volgut aproximar amb la nostra investigació.

Per exemple, hi ha un buit notable en el coneixement de la forma com va anar-se construint l'oposició a les oligarquies polítiques locals. Falta aprofundir en l'estudi de les pràctiques, confrontacions i aliances que van contribuir a formar dirigents i a definir interessos i necessitats alternatives. I cal relacionar aquests processos d'ampliació, diversificació i confrontació del personal polític en municipis de rang diferent, des de les viles i ciutats mitjanes fins a la gran ciutat que era Barcelona.

Tot intentant aprofundir en les qüestions plantejades, hem dut a terme l'anàlisi microhistòrica d'un d'aquests espais municipals de segon rang, la vila de Sabadell, on, a diferència de la Barcelona regida pels francesos, sí que va ser votat un ajuntament constitucional a finals de 1812. Crèiem que l'estudi de Sabadell pot ser interessant com a exemple d'una situació diferent de la barcelonina (en el fons atípica en aquests anys d'ocupació). Es pot fer, a Sabadell, com hem fet, un seguiment de les actuacions i els compromisos anteriors d'alguns dels components dels governs constitucionals i establir comparances entre els consistoris de 1812-1814, els del Trienni Liberal de 1820-1823, els de les diferents etapes absolutistes pròximes i els del període d'entre 1833 i 1845. Aquestes possibilitats d'estudi permeten veure la complexitat dels processos de transició política, en estreta relació amb les dinàmiques històriques pròpies i específiques.

Entendre la radicalitat política i social del canvi que plantejaren alguns grups en algunes localitats i el seu enfrontament als grups que conformarien la burgesia local, com se'ns posa de manifest molt clarament a la vila de Sabadell, ajuda a comprendre el gir que de manera general, i en un marc molt més ampli, va prendre la revolució liberal en la següent fase, en la dècada dels anys trenta del segle XIX, liderada en l'àmbit general espanyol per una aliança entre les oligarquies aristocràtiques de l'antic règim —salvades i recuperades— i les noves oligarquies comercials i industrials.

8. Vegeu, per exemple, els treballs d'Eliseu Toscas (E. TOSCAS (1993), «Elements de continuïtat política local a la Barcelona del primer terç del segle XIX», *Afers: Fills de recerca i pensament* (Catarroja) núm. 15, p. 163-174; (1997), *L'Estat i els poders locals a la Catalunya del segle XIX: Una visió des de Sarrià (1780-1860)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat), especialment el de 1997. I de Quintí Casals (Q. CASALS (1999), *Canvi econòmic i social en el pas de l'Antic règim a l'Estat liberal. Lleida en la primera meitat del segle XIX*, Lleida, Universitat de Lleida; (2001), «Absolutismo y revolución liberal en Lleida (1715-1868). La lucha sociopolítica por la toma de la Paeria», a Alberto GIL NOVALES (ed.), *La revolución liberal (Congreso sobre la Revolución Liberal Española en su Diversidad Peninsular, e Insular, y Americana, Madrid, abril de 1999)*, Madrid, Orto, p. 68-96). I també les aportacions sintètiques de Ramon ARNABAT (2002), «Política local. El Penedès i Catalunya, 1814-1833», *L'Avenç*, núm. 272, suplement *Plecs d'Història Local*, núm. 99, p. 44-47; Josep Maria PONS I ALTÉS (2002), «El poder polític lleidetà a mitjan segle XIX», *L'Avenç*, núm. 272, suplement *Plecs d'Història Local*, núm. 99, p. 48-51, i Mònica BOSCH I PORTELL (2002), «Els hisendats com a classe dirigent: l'exemple de la regió de Girona», *L'Avenç*, núm. 272, suplement *Plecs d'Història Local*, núm. 99, p. 52-55.

Les unes van aconseguir mantenir posicions i les altres van poder frenar *excessos* democràtics i exigències socials majoritàries però perillosament limitadores del *laissez-faire* necessari per a l'acumulació capitalista que propugnaven. Fontana, amb una perspectiva estatal, ho descrivia així, tot centrant-se en la redefinició de la propietat, com a peça essencial del procés:

[...] com que la transició del vell règim al nou no s'ha fet pas contra la vella aristocràcia, sinó sobre la base de l'aliança de les «classes propietàries» de la terra, del comerç i de la indústria, s'ha compensat els vells terratinents feudals pel seu generós sacrifici, a costa de la propietat camperola en alguns casos —reinterpretant a favor dels senyors la dubtosa propietat de moltes terres comunals o permetent-los, almenys, de ser indemnitzats quan la recuperació era impossible, com en els de bona part de la terra cedida en emfiteusi.⁹

La interrelació dels fenòmens polítics amb els socials i econòmics de més llarga durada ens ha enriquit el coneixement d'un procés concret, que segurament representa una part de la realitat històrica que va marcar el procés general de la revolució liberal espanyola, en especial en els àmbits urbans dinàmics i en vies d'industrialització. Potser no és del tot representatiu de les dinàmiques de les ciutats grans i de la capital, amb una jerarquització social més profunda i una major capacitat de control social. Però el cas de Sabadell segurament pot ajudar a entendre algunes facetes del rerefons de les batalles polítiques que es lliuraven a la ciutat de Barcelona i amb quina complexitat de forces, contradiccions i aliances es podia comptar en el conjunt del territori català.

Les anàlisis concretes relatives a Sabadell no poden generalitzar-se de manera automàtica. Són útils per a la comprensió d'aspectes poc coneguts en altres llocs, mancats de fonts o amb fonts fragmentàries, i per contribuir a completar el mapa de la diversitat de processos que van confluïr en la revolució liberal espanyola, produïda sobre unes realitats socials i econòmiques molt diverses, alhora que per propiciar comparacions i reflexions sobre els contextos que els van condicionar.

9. Josep FONTANA (1988), *La fi de l'Antic Règim i la industrialització: 1787-1868*, a Pierre Vilar (dir.), *Història de Catalunya*, vol. v, Barcelona, Edicions 62, p. 249; també (1973), *Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX*, Barcelona, Ariel; i (2003), *La revolució liberal a Catalunya*, Vic, Eumo, i Lleida, Pagès, p. 147 i s.

